

Ryzyko wykluczenia emerytalnego pokolenia Y

Olga KONDZIELNIK, Katarzyna MAJKA¹
Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie

Złożono: 31 grudnia 2018; Zaakceptowano do druku: 8 maja 2019; Opublikowano: 28 czerwca 2019

Streszczenie. Głównym celem artykułu jest ocena ryzyka wystąpienia wykluczenia emerytalnego osób urodzonych w latach 80. i 90. XX wieku. Pokolenie to jako pierwsze w historii jest szczególnie narażone na ten rodzaj wykluczenia. Artykuł jest podzielony na pięć części i przypomina swoją formą kartę oceny ryzyka zawodowego sporządzaną na potrzeby bezpieczeństwa i higieny pracy. W pierwszej części przybliżono kwestie związane z wykluczeniem finansowym oraz podmiotem badań. W drugiej części dokonano przeglądu literatury z zakresu wykluczenia finansowego, z uwzględnieniem wykluczenia emerytalnego. W trzeciej części omówiono metodę badania zastosowaną w artykule. Czwarta część została w całości poświęcona identyfikacji ryzyka wykluczenia emerytalnego w pokoleniu Y oraz sposobom jego zapobiegania i ograniczania. Ostatnią część artykułu stanowią wnioski oraz wskazania do dalszych badań nad identyfikacją ryzyka wystąpienia wykluczenia emerytalnego i zapobieganiem temu zjawisku. Zdefiniowano cztery zagrożenia wykluczenia emerytalnego: 1) praca w szarej strefie, 2) niewystarczająca liczba składkowych lat pracy, 3) brak dochodu pochodzącego spoza powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych, 4) czynniki demograficzne. Otrzymane wysokie wartości ryzyka wskazują na potrzebę ogólnonarodowej dyskusji na temat prawdopodobnego wykluczenia emerytalnego pokolenia Y oraz konieczność podjęcia niezbędnych działań w celu jego ograniczenia.

Słowa kluczowe: wykluczenie finansowe, pokolenie Y, system emerytalny, wykluczenie emerytalne.

Kody JEL: G20, G29.

1. Wstęp

Media społecznościowe, rynek pracy i nierzadko sami pracownicy wykreowali idealistyczny model niezwiązanej umową o pracę, w pełni dyspozycyjnego „kreatywnego pracownika” z wyższym wykształceniem. Określany w języku polskim jako samozatrudniony, mikroprzedsiębiorca czy pracownik kontraktowy, także fałszywie nobilitowany anglojęzycznymi zwrotami *freelancer* czy *project manager*,

¹ Kontakt z autorkami: Olga Kondzielnik (ORCID: 0000-0002-9855-3783), Akademia Leona Koźmińskiego, Katedra Ekonomii, ul. Jagiellońska 57, 03-301 Warszawa; e-mail: olga.kondzielnik@o2.pl. Katarzyna Majka (ORCID: 0000-0001-5748-7524), Akademia Leona Koźmińskiego, Katedra Zarządzania Strategicznego, ul. Jagiellońska 57, 03-301 Warszawa; e-mail: k_majka@wp.pl.

od początku swojej kariery zawodowej zmagają się z wieloaspektowym wykluczeniem społecznym. Pokolenie urodzone na początku lat 80. XX wieku jest pierwszym polskim pokoleniem mającym duże możliwości kształcenia wyższego. Rosnąca presja rodzin i powstające masowo na początku XXI w. szkoły wyższe sprawiły, że w ciągu dekady poziom kapitału ludzkiego w Polsce mierzony udziałem procentowym osób w wieku 25–64 legitymujących się wyższym wykształceniem wzrósł z niespełna 10% [GUS 2003] w 2002 r. do 21% w 2015 r. [OECD 2016]. Wzrost ogólnego poziomu wykształcenia nie wiązał się jednak z łatwiejszym dostępem do rynku pracy. Absolwenci szkół wyższych, wchodząc na rynek pracy, doświadczyli po raz pierwszy wykluczenia społecznego – ich wykształcenie bardzo często nie odpowiadało zapotrzebowaniu pracodawców. W czasach głębokiego bezrobocia, sięgającego 20%, nie byli w stanie zdobyć podczas studiów praktyki zawodowej, w rezultacie wytworzyła się nowa grupa społeczna nazywana prekariatem.

Słowo prekariat pochodzi z połączenia angielskiego słowa *precarious*, czyli ‘niepewny’, z wprowadzonym przez Karola Marksa słowem proletariat, określającym klasę społeczną nieposiadającą środków produkcji. Do współczesnej literatury określenie to wprowadził Guy Standing, brytyjski ekonomista, profesor Uniwersytetu Londyńskiego, twórca organizacji pozarządowej *Basic Income Earth Network*, promującej prawo do bezwarunkowego dochodu podstawowego. Mianem prekariatu określił on osoby wyzyskiwane w gospodarce usługowej, zatrudnione na niepewnych umowach, za płacę tak niepozwalającą się utrzymać, jak i planować przyszłości [Standing 2014]. Definicję słowa prekariat możemy także znaleźć w słowniku języka polskiego, gdzie jest definiowany jako ‘ogół osób, które nie mają stałej pracy i których przyszłość nie jest zabezpieczona pod względem finansowym’ [Wielki Słownik Języka Polskiego, dostęp: 27.06.2019].

Pokolenia urodzone w okresie transformacji ustrojowej – tzw. pokolenie Y oraz następne tzw. pokolenie Z – zderzyły się z problemem braku stałej pracy, a co za tym idzie brakiem stałego wynagrodzenia, utrudnionym dostępem do kredytów, ubezpieczeń społecznych, prywatnych polis czy służby zdrowia. Przedstawiciele tego pokolenia mają problemy z usamodzielnieniem się zarówno na gruncie zawodowym, jak i osobistym. Zmagają się z brakiem dostępu do świadczeń socjalnych oraz niemożnością planowania życia i kariery w dłuższej perspektywie.

Celem artykułu jest przedstawienie oceny ryzyka wystąpienia w przyszłości wykluczenia emerytalnego u osób zaliczanych do pokolenia Y. Artykuł składa się z pięciu części. Część pierwszą stanowi wstęp, który zawiera wprowadzenie do artykułu oraz opis jego struktury. W części drugiej scharakteryzowano podstawowe pojęcia omawiane w artykule. Dokonano również przeglądu literatury naukowej dotyczącej zagadnienia wykluczenia emerytalnego, z uwzględnieniem najnowszych prognoz demograficznych dla Polski. W kolejnej części przedstawiono użytą w artykule metodę oceny ryzyka wystąpienia wykluczenia emerytalnego pokolenia Y. W części czwartej zaprezentowano wyniki przeprowadzonej analizy. Ostatnią część artykułu poświęcono na przedstawienie wniosków oraz wskazań do dyskusji na temat otrzymanych wyników.

2. Ryzyko wykluczenia emerytalnego pokolenia Y w literaturze

Problematyka prekariatu i związanego z tą grupą wykluczenia jest przedmiotem badań ekonomistów na całym świecie. Prognozy dotyczące pokolenia Y nie pozwalają na zbyt optywizm. Analiza wykluczenia finansowego, jego rodzajów i źródeł pozwala na rozpoznanie dużego zagrożenia, że przedstawiciele tego pokolenia będą ofiarami tego wykluczenia w różnych jego aspektach, nie tylko na starcie kariery zawodowej, ale przez całe życie. Literatura ekonomiczna definiuje wykluczenie finansowe jako część wykluczenia społecznego [Szpringer 2009], opisując je jako całkowite lub częściowe pozbawienie ludzi dostępu do usług finansowych [Ziemia, Świeszczak, Marcinkowska 2014]. Komisja Europejska w 2008 r. zdefiniowała wykluczenie finansowe jako proces, w którym obywatele doświadczają trudności w dostępie do produktów i usług finansowych na głównym rynku, odpowiednich w stosunku do ich potrzeb oraz umożliwiających im prowadzenie normalnego życia w społeczeństwie [KE 2008]. E. Kempson i C. Wyheley wskazali, że wykluczenie finansowe można rozpatrywać wieloaspektowo. Wyróżnili cztery sytuacje, w których mamy do czynienia z wykluczeniem finansowym, a mianowicie [Devlin 2005]:

- wykluczenie ze względu na dostępność usług, gdzie przyczyną może być branża lub niekorzystna dla danej jednostki ocena ryzyka,
- wykluczenie ze względu na warunki świadczenia usług finansowych,
- wykluczenie cenowe, spowodowane zbyt wysokimi cenami usług finansowych,
- wykluczenie marketingowe związane z oferowaniem usług finansowych tylko określonym grupom.

Szczególnym przypadkiem wykluczenia finansowego jest wykluczenie emerytalne rozumiane jako całkowite lub częściowe pozbawienie środków finansowych po osiągnięciu wieku emerytalnego. Ten rodzaj wykluczenia może mieć przyczyny zarówno endogenne, jak i egzogenne. Do przyczyn endogennych zaliczamy niechęć do gromadzenia środków zabezpieczających starość, a także nieświadomość konieczności zabezpieczenia emerytalnego. Przyczyny egzogenne wynikają z czynników niezależnych od jednostki.

Jedną z istotnych przyczyn wykluczenia emerytalnego jest występowanie problemu rozbudowanej szarej strefy [Alińska 2011]. Osoby pracujące i nieujawniające całości swoich dochodów mają ograniczoną możliwość lokowania środków w instytucjach finansowych, takich jak banki czy firmy ubezpieczeniowe. Jednocześnie pozbawione są możliwości wpłacania składek ubezpieczeniowych do powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych w wysokości pozwalającej na przyszłe zabezpieczenie emerytalne.

Oszacowanie rozmiaru szarej strefy w Polsce jest dla badaczy problematyczne. F. Schneider i D.H. Enste [2000] w badaniach obejmujących lata 1999–2009 wyznaczyli średni poziom szarej strefy w Polsce na 26,4% PKB, natomiast Konfederacja Lewiatan w badaniach z 2012 r. oszacowała wielkość szarej strefy na około 33% [Bąk-Gradowska 2014]. Inne, mniejsze badania [Kondzielnik 2017] wskazywały

jeszcze większe, bo sięgające 48%, rozmiary nieprawidłowości w wykazywaniu wynagrodzeń pracowniczych. Główny Urząd Statystyczny w badaniach przeprowadzonych w latach 2010–2013 oszacował rozmiary szarej strefy między 12,6% a 14,5% [Fundowicz *et al.*, 2016]. Tak duże rozbieżności między poszczególnymi badaniami mogą wynikać zarówno ze złożoności problematyki szarej strefy, jak i z trudności w pozyskiwaniu danych do badań. Ostrożnościowe przyjęcie choćby najniższej z wartości i tak pokazuje dużą dysproporcję pomiędzy deklarowanymi, opodatkowanymi dochodami a rzeczywistymi kwotami, które mają do dyspozycji jednostki.

Kolejnym aspektem wpływającym na możliwe przyszłe wykluczenie emerytalne pokolenia Y jest zmniejszona w stosunku do starszych pokoleń liczba lat składkowych w ubezpieczeniach powszechnych. Pokolenie urodzone w latach 80. XX wieku po ukończeniu edukacji doświadczyło kryzysu na rynku pracy, wywołanego transformacjami społeczno-gospodarczymi związanymi z akcesem Polski do Unii Europejskiej. Na początku 2000 r., kiedy pierwsi przedstawiciele pokolenia Y wstępowali na rynek pracy, panowało 20-procentowe bezrobocie [Lewandowski, Magda 2018]. Działania pracodawców na rynku pracy wpłynęły na ograniczenie wydatków związanych z zatrudnieniem – kosztem nieodprowadzanych składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, a co za tym idzie kosztem przyszłych emerytur.

Po reformach z 1999 r. system ubezpieczeń emerytalnych z systemu zdefiniowanego świadczenia stał się systemem o zdefiniowanej składce. Reforma doprowadziła do zmniejszenia roli państwa w zabezpieczeniu dochodów przyszłych emerytów [Dragan 2011] na rzecz ubezpieczeń kapitałowych i Otwartych Funduszy Emerytalnych (OFE). Założenia reformy emerytalnej z sierpnia 1999 r. zostały poważnie zmienione w lutym 2014 r., gdy zdecydowano o przeniesieniu części składek zapisanych na kontach OFE na indywidualne konta składkowe w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych. Takie działania, jakkolwiek usprawiedliwione potrzebą poprawy stanu finansów publicznych, spowodowały osłabienie prywatnego sektora emerytalnego oraz przejście przez państwo ciężaru zabezpieczenia emerytalnego.

Starzenie demograficzne rodzi kolejne konsekwencje, które z biegiem lat mogą wpłynąć na wysokość świadczeń pobieranych z powszechnego systemu emerytalnego. E. Sobolewska-Poniedziałek [2017] zauważa, że aktualny kierunek przemian demograficznych jest oczywistym zagrożeniem, w szczególności w obszarze finansów publicznych czy systemu emerytalnego. Prognozy demograficzne przewidują znaczny przyrost liczby ludności w wieku powyżej 65. roku życia. Obecnie co piąty mieszkaniec UE jest zaliczany do tejże grupy wiekowej, a według prognoz na 2050 r. udział osób 65+ w społeczeństwie sięgnie prawie 30%. W przypadku Polski prognozowany jest szybszy proces starzenia się społeczeństwa niż średnia w pozostałych państwach Unii Europejskiej. Według prognoz Banku Światowego w 2050 r. udział mieszkańców powyżej 65. roku życia w ogólnej liczbie mieszkańców w Polsce przekroczy jedną trzecią społeczeństwa i osiągnie odsetek 31,3% [Bank Światowy 2017]. Prognozy Głównego Urzędu Statystycznego są jeszcze

bardziej pesymistyczne i przewidują udział tej kategorii wiekowej w wymiarze niespełna 33% [GUS 2015]. Obok wymienionych czynników demograficznych kolejnym negatywnie wpływającym na wysokość przyszłych emerytur może być średnia długość aktywności zawodowej Polaków. Choć różnica pomiędzy długością trwania aktywności zawodowej Polaków i mieszkańców UE ulega stałemu zmniejszaniu, to wciąż pozostajemy narodem najkrócej aktywnym zawodowo wśród mieszkańców krajów Unii Europejskiej [Kryńska 2006]. Niekorzystne z punktu widzenia systemu emerytalnego zmiany demograficzne, takie jak brak zastępowalności pokoleń i ciągłe wydłużanie się średniego dalszego trwania życia w połączeniu ze skróceniem okresu zatrudnienia, mogą doprowadzić do niewypłacalności systemu emerytalnego opartego o obecne założenia lub – co bardziej prawdopodobne – do wypłaty świadczeń na poziomie progu egzystencji.

3. Metoda badania

Do opisu ryzyka związanego z wykluczeniem emerytalnym pokolenia Y zastosowano metodę Risk Score – wskaźnikową, jakościową metodę oceny ryzyka, opracowaną w latach 70. XX w. w Stanach Zjednoczonych przez G.F. Kinneya i A.D. Wirutha. Metoda Risk Score jest uniwersalnym narzędziem pozwalającym szacować ryzyko zarówno zdarzeń rzadkich o katastrofalnych skutkach, jak i zdarzeń powszechnych o niewielkich skutkach [Smolarkiewicz 2000]. Metodę tę stosują specjaliści do spraw bezpieczeństwa i higieny pracy do oceny ryzyka zawodowego. Znalazła ona także zastosowanie w artykułach naukowych z dziedziny medycyny. W literaturze ekonomicznej jest natomiast mało rozpowszechniona, prawdopodobnie ze względu na niemożność dokładnego wyznaczenia ryzyka związanego z danym czynnikiem. Niemniej jednak z uwagi na powszechnie podkreślane znaczenie edukacji ekonomicznej w celu wyeliminowania lub ograniczenia wykluczenia finansowego [Kurowski, Laskowska 2016] analiza ryzyka wykluczenia emerytalnego przy zastosowaniu metody Risk Score wydaje się słusznym wyborem kompromisowym. Takie podejście może przyczynić się nie tylko do naukowej analizy zjawiska, ale także dzięki swojej prostocie i powszechności odgrywać rolę edukacyjną.

Celem oceny ryzyka wykluczenia emerytalnego pokolenia Y jest:

- 1) rozpoznanie zagrożeń oraz oszacowanie ryzyka wystąpienia wykluczenia emerytalnego,
- 2) ustalenie działań zmierzających do wyeliminowania lub ograniczenia tego ryzyka,
- 3) zaproponowanie działań zmierzających do ciągłej poprawy przyszłych warunków emerytalnych,
- 4) zapoznanie zainteresowanych grup z zagrożeniami i ryzykiem wykluczenia emerytalnego.

Opracowaną poniżej ocenę ryzyka wystąpienia wykluczenia emerytalnego pokolenia Y przy zastosowaniu metody Risk Score poprzedzają następujące założenia:

- Pokolenie Y to osoby urodzone w Polsce w latach 1980–1990. Przy założeniu wejścia na rynek pracy w wieku 24,9 lat [Sedlak & Sedlak 2017] osoby te mogą mieć za sobą przeciętnie od około 3 do 13 składkowych lat pracy (dane na 2018 r.).
- Przewidywany wiek przejścia na emeryturę to 60 lat dla kobiet i 65 dla mężczyzn.
- Dla celów badawczych przyjmuje się wskaźniki obrazujące relacje przeciętnej miesięcznej emerytury brutto z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych do przeciętnego dochodu uzyskiwanego w okresie aktywności zawodowej.
- Za GUS [2012]: „Minimum egzystencji – kwota ustalana każdego roku przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych na podstawie normatywnego modelu zaspokajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na niskim poziomie przyjmującego postać »koszyków«, określonych ilościowo i wartościowo dla poszczególnych grup potrzeb. Minimum egzystencji wyznacza poziom zaspokojenia potrzeb, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. Znajdują się w nim wyłącznie dobra służące zaspokajaniu potrzeb egzystencjalnych (żywność, odzież i obuwie, mieszkanie, ochrona zdrowia i higiena)”.
- Za GUS [2012]: „Minimum socjalne – kwota ustalana każdego roku przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych na podstawie normatywnego modelu zaspokajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na niskim poziomie przyjmującego postać »koszyków«, określonych ilościowo i wartościowo dla poszczególnych grup potrzeb. Minimum socjalne jest modelem zaspokajania potrzeb na niskim poziomie, ale jeszcze wystarczającym dla zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych i niezagrażającym biologicznemu i psycho-fizycznemu rozwojowi człowieka. Przy określaniu minimum socjalnego szczególny nacisk kładzie się na możliwość utrzymywania więzi społecznych, dlatego też »koszyk« ten obejmuje nie tylko zakup żywności, odzieży i obuwia, środki na utrzymanie mieszkania, ochronę zdrowia czy higienę, ale też wydatki umożliwiające wykonywanie pracy (transport lokalny i łączność), kształcenie i wychowanie dzieci, utrzymywanie więzi rodzinnych, kontaktów towarzyskich i minimalne uczestniczenie w kulturze”.

Na postawie dokonanej w części drugiej niniejszego artykułu przeglądu literatury w tabeli 1 zdefiniowano zagrożenia mające wpływ na wykluczenie emerytalne pokolenia Y, określono ich zakresy ekstremalne oraz określono niektóre źródła ich pochodzenia.

Tabela 1. Zagrożenia (czynniki ryzyka) mające wpływ na wykluczenie emerytalne

Zagrożenia	Zakresy ekstremalne		Wybrane źródła zagrożenia
	maksymalny	minimalny	
Praca w szarej strefie	cały okres aktywności zawodowej w szarej strefie	brak okresów pracy w szarej strefie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ nieodpowiednie regulacje państwowe ▪ niska świadomość ubezpieczeniowa
Liczba składowych lat pracy	brak uprawnień emerytalnych*	powyżej 40 składowych lat pracy	<ul style="list-style-type: none"> ▪ niewłaściwa polityka prorodzinna państwa ▪ niska świadomość ubezpieczeniowa
Brak dochodu pochodzącego spoza powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych	brak jakiegokolwiek zgromadzonego kapitału	posiadanie zarówno oszczędności, jak i nieruchomości o wartości pozwalającej na samodzielne utrzymanie się	<ul style="list-style-type: none"> ▪ niski dochód rozporządzalny ▪ przeświadczenie o istotnej roli państwa w zabezpieczeniu emerytalnym ▪ przełożenie odpowiedzialności za wsparcie w wieku poprodukcyjnym na rodzinę aktywną zawodowo
Demografia	postępujący spadek zastępowalności pokoleń	zahamowanie i zmiana niekorzystnych czynników demograficznych	<ul style="list-style-type: none"> ▪ niewłaściwa polityka prorodzinna państwa ▪ światowe trendy demograficzne ▪ zmiana klasycznego modelu rodziny

Źródło: opracowanie własne.

Uwaga: * – poniżej 20 oskładkowanych lat pracy dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn.

Zgodnie z zastosowaną metodą poziom ryzyka określa się jako iloczyn trzech parametrów:

$$R = S * E * P$$

gdzie: S – możliwe następstwa zagrożenia, E – ekspozycja na zagrożenie, P – prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzenia.

Na potrzeby przedmiotowego badania dokonano adaptacji oryginalnego wzoru metody Risk Score, co pozostało bez wpływu na wysokość współczynników. W tabeli 2 podano wartości współczynnika S oraz wynikające z nich straty.

Tabela 2. Wartości współczynnika *S* (możliwe następstwa zagrożenia)

Wartość <i>S</i>	Szacowane straty	Straty niematerialne	Straty materialne
100	poważna katastrofa	brak możliwości samodzielnej egzystencji / brak wsparcia rodziny	dochód rozporządzalny na poziomie minimum egzystencji
40	katastrofa	egzystencja możliwa jedynie dzięki wsparciu bliskich	dochód rozporządzalny na poziomie minimum socjalnego
15	bardzo duże	znaczne obniżenie standardu dotychczasowego życia	dochód rozporządzalny zawierający się pomiędzy minimum socjalnym a 30% przeciętnego dochodu uzyskiwanego w okresie aktywności zawodowej
7	duże	odczuwalne obniżenie standardu dotychczasowego życia	dochód rozporządzalny zawierający się pomiędzy 30% a 60% przeciętnego dochodu uzyskiwanego w okresie aktywności zawodowej
3	średnie	nieznaczne obniżenie standardu dotychczasowego życia	dochód rozporządzalny powyżej 60% przeciętnego dochodu uzyskiwanego w okresie aktywności zawodowej
1	małe	brak znaczącego wpływu przejścia na emeryturę na dotychczasowy standard życia	dochód rozporządzalny powyżej 60% przeciętnego dochodu uzyskiwanego w okresie aktywności zawodowej oraz posiadanie zgromadzonego kapitału w pozaemerytalnych formach oszczędzania

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 3 scharakteryzowano wartości współczynnika *E* mówiącego o ekspozycji na ryzyko wykluczenia emerytalnego.

Tabela 3. Wartości współczynnika *E* (ekspozycja na zagrożenie)

Wartość <i>E</i>	Charakterystyka ekspozycji na zagrożenie
10	Powyżej 60% czasu aktywności zawodowej
6	Do 60% czasu aktywności zawodowej
3	Do 40% czasu aktywności zawodowej
2	Do 30% czasu aktywności zawodowej
1	Do 20% czasu aktywności zawodowej
0,5	Minimalny okres ekspozycji na zagrożenie lub jego brak

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnim z szacowanych współczynników w metodzie Risk Score jest prawdopodobieństwo zaistnienia wykluczenia emerytalnego wśród urodzonych w latach 80. i 90. XX wieku. W tabeli 4 scharakteryzowano przyjęte wartości prawdopodobieństwa *P*.

Tabela 4. Charakterystyka współczynnika P (prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzenia)

Wartość P	Charakterystyka	Szansa (w %)
10	bardzo prawdopodobne	50
6	całkiem możliwe	10
3	praktycznie możliwe	1
1	mało prawdopodobne, choć możliwe	0,1
0,5	tylko sporadycznie możliwe	0,01
0,2	możliwe do pomyślenia	0,001
0,1	tylko teoretycznie możliwe	0,0001

Źródło: pip.gov.pl.

Po określeniu wskaźnika ryzyka wyrażonego iloczynem parametrów S , E , P przystępuje się do wartościowania ryzyka, zawsze oddzielnie dla każdego zagrożenia. Szacowanie przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Wartość ryzyka

Wartość	Kategoria	Działania zapobiegawcze
Co najwyżej 20	akceptowalne	wskazana kontrola
Co najwyżej 70	małe	potrzebna kontrola
Co najwyżej 200	istotne	potrzebne zmniejszenie ryzyka
Co najwyżej 400	duże	potrzebne natychmiastowe zmniejszenie ryzyka
Powyżej 400	bardzo duże	konieczna gruntowna przebudowa systemu

Źródło: pip.gov.pl.

4. Identyfikacja ryzyka wykluczenia emerytalnego oraz sposoby jego zapobiegania i ograniczania

Poniżej dokonano szacowania ryzyka wykluczenia emerytalnego ze względu na zdefiniowane czynniki ryzyka.

Zagrożenie pracą w szarej strefie:

- Wskaźnik S – Ze względu na pracę w szarej strefie dochód rozporządzany po przejściu na emeryturę może w najbardziej korzystnym przypadku zawrzeć się pomiędzy minimum socjalnym a 30% przeciętnego dochodu uzyskiwanego w okresie aktywności zawodowej. W związku z powyższym zgodnie z tabelą 2 wartość $S = 15$.

- Wskaźnik E – Ze względu na wiek badanej grupy (osoby pomiędzy 30. i 40. rokiem życia) założono, że osoby te w okresie swojej aktywności zawodowej przez około 1/3 okresu zatrudnienia będą narażone na zagrożenie pracą w szarej strefie, stąd do szacowania ryzyka wskaźnik E przyjmuje wartość $E = 3$.
- Wskaźnik P – Prawdopodobieństwo powyższego przyjmujemy jako całkiem możliwe, stąd wartość $P = 6$.
- $R = S \times E \times P$, stąd $15 \times 3 \times 6 = 270$. Z powyższego wynika, że ryzyko wykluczenia emerytalnego ze względu na zagrożenie pracą w szarej strefie mierzone metodą Risk Score można określić jako duże.

Liczba składkowych lat pracy:

- Pomimo powszechności tzw. umów cywilnoprawnych, w szczególności umów o dzieło, przyjmujemy, że większość przedstawicieli dzisiejszych 30- i 40-latków zgromadzi wymagany ustawą minimalny okres składkowy uprawniający do dopłaty do emerytury minimalnej, tj. 20 lat pracy dla kobiet i 25 dla mężczyzn. Niemniej jednak prognozuje się, że emerytura większości nie przekroczy 30% ostatniego dochodu w okresie aktywności zawodowej [ZUS 2016]. Stąd do szacowania ryzyka przyjmujemy wartości: $S = 15$, $E = 3$ oraz $P = 3$.
- $R = 135$. Ryzyko wykluczenia emerytalnego ze względu na narażenie nieskładkowymi latami pracy można określić jako istotne.

Brak dochodu pochodzącego spoza powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych:

Do wyznaczenia wartości współczynników S , E , P posłużono się raportem opublikowanym przez Narodowy Bank Polski *Sytuacja finansowa sektora gospodarstw domowych w I kw. 2017 r.* [NBP 2017] oraz badaniem CBOS nr 127/2017 *Sytuacja finansowa gospodarstw domowych* [CBOS 2017]. Z publikacji tych wynika, że 49% Polaków ma oszczędności oraz że trend jest wzrostowy. Oszczędności większości (połowy spośród deklarujących aktywa) gospodarstw domowych pozwalają przeżyć od 2 do 6 miesięcy, stąd nie stanowią one zabezpieczenia emerytalnego. Uogólniając dane z populacji na badaną grupę Polaków w wieku 30–40 lat, nie popełnimy znacznego przeszacowania w dół. W związku z powyższym przyjęto wartości współczynników:

- S – Oszczędności nie będą miały wpływu na wysokość świadczenia emerytalnego dla większości pobierających emeryturę. Przy założeniu, że większość obecnych 30- i 40-latków będzie otrzymywała minimalną emeryturę, będą to kwoty pomiędzy minimum socjalnym a 30% przeciętnego dochodu uzyskiwanego w okresie aktywności zawodowej, stąd wartość $S = 15$.
- E – Dla szacowania wartości tego składnika przyjęto, że badana grupa nie będzie gromadziła oszczędności emerytalnych poza systemem państwowym przez większość lat aktywności zawodowej, niemniej jednak nie do zlekceważenia jest obecny trend wzrostowy, stąd wartość $E = 6$.
- P – Prawdopodobieństwo wystąpienia powyższych okoliczności, tj. nieposiadania istotnych oszczędności pozwalających na zabezpieczenie standardu życia na

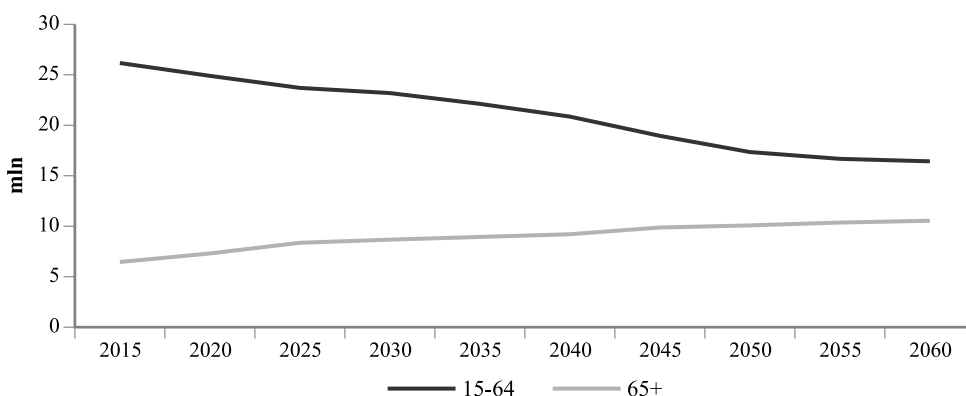
emeryturze, określamy jako powyżej 50%, czyli bardzo prawdopodobne, stąd przyjmujemy, że wartość $P = 10$.

- $R = 900$. Ryzyko wykluczenia emerytalnego ze względu na brak kapitału gromadzonego poza systemem emerytalnym określamy jako bardzo duże.

Czynniki demograficzne:

Czynniki demograficzne będą miały strategiczne znaczenie dla przetrwania obecnego systemu zabezpieczenia emerytalnego. Na wykresie 1 przedstawiono zagrożenie wynikające ze zmniejszenia się liczebności grupy osób w wieku produkcyjnym w stosunku do tych w wieku poprodukcyjnym.

Wykres 1. Prognoza liczby ludności Polski do 2060 r. według grup wiekowych



Źródło: opracowanie własne na podstawie [ONZ 2017].

Na podstawie raportu Głównego Urzędu Statystycznego *Sytuacja demograficzna Polski do 2017 r. Urodzenia i dzietność* [GUS 2018] można ocenić, że sytuacja demograficzna Polski jest trudna, a żadna z dotychczasowych interwencji państwa nie przyniosła oczekiwanych efektów pozwalających zaobserwować zahamowanie niekorzystnych trendów. Na podstawie danych zebranych przez GUS [2018] dzietność w Polsce w 2016 r. wynosiła 1,32 i wskaźnik ten należy do najniższych w Europie. Powyższe pozwala oszacować ryzyko wynikające z czynników demograficznych.

- S – Zakładamy, że pomimo koniecznych interwencji państwowych służących utrzymaniu aktualnego systemu emerytalnego dochód rozporządzalny większości przyszłych emerytów będących dziś 30- i 40-latkami będzie się zawierał pomiędzy minimum socjalnym a 30% przeciętnego dochodu uzyskiwanego w okresie aktywności zawodowej. Stąd do szacowania przyjmujemy wartość $S = 15$.
- E – Ze względu na powstałą już lukę pokoleniową oraz brak jakiegokolwiek trendu zmieniającego tendencję okres ekspozycji na zagrożenie należy szacować jako powyżej 60% czasu aktywności zawodowej. Stąd do szacowania ryzyka wynikającego z trendów demograficznych przyjmujemy wartość $E = 10$.

- P – Prawdopodobieństwo wystąpienia powyższego należy przyjąć jako całkiem możliwe, stąd wartość $P = 10$.
- $R = 1500$. Ryzyko wykluczenia emerytalnego ze względu na czynniki demograficzne określamy jako bardzo duże.

5. Podsumowanie i dyskusja

Wykluczenie emerytalne pokolenia Polaków urodzonego w latach 80. i 90. XX wieku wydaje się być jednym z największych wyzwań dla ekonomistów zajmujących się zabezpieczeniem społecznym. Pierwszy raz w historii wykluczenie to może objąć tak dużą grupę Polaków. Kryzys związany z transformacją oraz niekorzystne czynniki demograficzne (wydłużanie się życia ludzi przy jednoczesnym spadku liczby urodzeń) mogą negatywnie wpłynąć na zabezpieczenie emerytalne pokolenia Y.

Otrzymane wysokie wartości ryzyka wskazują na potrzebę ogólnonarodowej dyskusji na temat prawdopodobnego wykluczenia emerytalnego pokolenia Y oraz konieczność podjęcia niezbędnych działań w celu jego ograniczenia. Działania proponowane przez ekonomistów powinny skupić się nie tylko na rozwiązaniach natury prawnej, ale także na krzewieniu wiedzy z dziedziny finansów i budowaniu zaufania do kapitałowego systemu ubezpieczeń emerytalnych. Konieczna będzie reforma prawa pracy poprzez uregulowanie kwestii zatrudnienia terminowego i samozatrudnienia. Wartą przemyślenia wydaje się też podnoszona od niedawna w dyskusjach naukowych kwestia emerytury obywatelskiej.

Na gruncie zarządzania w kontekście zagrożenia wykluczeniem emerytalnym ważną dziedziną staje się zarządzanie różnorodnością, w szczególności wiekiem. Polega ono na realizacji działań pozwalających na bardziej racjonalne i efektywne zagospodarowanie pracowników w przedsiębiorstwach dzięki uwzględnieniu potrzeb i możliwości osób w różnym wieku [Liwński, Sztanderska 2010].

Przyjęta metoda badawcza nie jest wolna od ograniczeń. Chociaż charakterystyki poszczególnych współczynników zostały ukształtowane z zachowaniem zasady ostrożności i w oparciu o dokonany przegląd literatury, mogą stanowić przedmiot dyskusji wśród ekonomistów. Należy jednak podkreślić, że przyjęte podejście sprawdza się jako metoda obrazowego zasygnalizowania zjawiska, jakim jest ryzyko wystąpienia wykluczenia emerytalnego pokolenia Y, co umożliwia spełnienie założonych przez autorki badania funkcji informacyjnej i edukacyjnej.

Bibliografia

Alińska A., 2011, *Problemy wykluczenia finansowego w Polsce*, „Ekonomiczne Problemy Usług” nr 76 („Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 682).

Bank Światowy (The World Bank), 2017, *Model 3 Podręcznik wdrożenia*
<http://documents.worldbank.org/curated/en/931311505312864622/pdf/119683-REPL-OUO-9-model-3-PL.pdf>.

- Bąk-Grabowska D. (2014), *Unregistered Employment in Poland – With a Particular Emphasis on the Problems of Young People*, “Actual Problems of Economics”, No. 4(154).
- CBOS, 2017, *Sytuacja finansowa gospodarstw domowych*, „Komunikat z Badań” nr 127/2017, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_127_17.PDF.
- Devlin J.F., 2005, *A Detailed Study of Financial Exclusion in the UK*, „Journal of Consumer Policy” vol. 28.
- Dragan A., 2011, *Starzenie się społeczeństwa Polskiego i jego skutki*, Kancelaria Senatu, Warszawa.
- Fundowicz J. et al., 2016, *Szara strefa w polskiej gospodarce w roku 2016*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa.
- GUS (Główny Urząd Statystyczny), 2003, *Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002*, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechno-narodowe-spisy-powszechno-narodowy-spis-powszechny-2002/raport-z-wynikow-narodowego-spisu-powszechno-ludnosci-i-mieszkan-2002,3,1.html>.
- GUS (Główny Urząd Statystyczny), 2012, *Emerytury i renty w 2010 r.* https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pw_emerytury_i_renty_w_2010_r.pdf.
- GUS (Główny Urząd Statystyczny), 2015, *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r,1,5.html>.
- GUS (Główny Urząd Statystyczny), 2018, *Sytuacja demograficzna Polski do 2017 r. Urodzenia i dzietność*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-polski-do-2017-roku-urodzenia-i-dzietnosc,33,1.html>.
- Iwański R., 2017, *Nowe oblicza starości z perspektywy dalszego starzenia się populacji*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” nr 5 (11).
- KE (Komisja Europejska), 2008, *Financial Services Provision and Prevention of Financial Exclusion*, <https://www.bristol.ac.uk/medialibrary/sites/geography/migrated/documents/pfrc0807.pdf>.
- Kondzielnik O., 2017, *Szara strefa w Polsce – wybrane aspekty*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” nr 315 („Zarządzanie” nr 9).
- Kryńska E., 2006, *Wydłużanie życia zawodowego na polskim rynku pracy*, „Polityka Społeczna” nr 9.
- Kurowski Ł., Laskowska Z., 2016, *Czy edukacja finansowa może zmniejszyć wykluczenie finansowe?*, „e-mentor SGH” nr 3 (65).
- Lewandowski P., Magda I., 2018, *The labor market in Poland, 2000–2016*, „IZA World of Labor” 426.
- Liwiński J., Sztanderska U., 2010, *Zarządzanie wiekiem w przedsiębiorstwie*, PARP, Warszawa.
- NBP, 2017, *Sytuacja finansowa sektora gospodarstw domowych w I kw. 2017 r.*, https://www.nbp.pl/publikacje/domowe/domowe_1_2017.pdf.
- OECD, 2016, *Education at a Glance 2016, OECD indicators*, <https://dx.doi.org/10.1787/eag-2016-en>.
- PIP (Państwowa Inspekcja Pracy), *Krótką charakterystyką wybranych metod oceny ryzyka (z przykładami zastosowań)*, <https://www.pip.gov.pl/pl/bhp/ocena-ryzyka-zawodowego/oczenie-ryzyka-zawodowego/6264,krotka-charakterystyka-wybranych-metod-oceny-ryzyka-z-przykladami-zastosowan-.html> (dostęp: 27.06.2019).

- Schneider F., Enste D.H., 2000, *Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences*, „Journal of Economic Literature” vol. 38, iss. 1.
- Sedlak & Sedlak, 2017, *Przeciętny wiek rozpoczęcia aktywności zawodowej*, <https://rynekpracy.pl/monitor/przecietny-wiek-rozpozecia-aktywnosci-zawodowej>.
- Smolarkiewicz M.M., 2011, *Niepewność identyfikacji i wyznaczania ryzyka w metodzie analizy Risk Score*, „Zeszyty Naukowe SGSP” nr 41.
- Sobolewska-Poniedziałek E., 2017, *Dobrostan finansowy osób w dojrzałym i starszym wieku w wybranych krajach Unii Europejskiej*, „Ekonomia. Wrocław Economic Review” nr 23 (4).
- Standing G., 2014, *A precariat character. From Denizens to Citizens*, Bloomsbury Academic.
- Szpringer W., 2009, *Spółeczna odpowiedzialność banków. Między ochroną konsumenta a osłoną socjalną*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- ONZ, 2017, *The 2017 Revision of World Population Prospects*. <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/>.
- Wielki Słownik Języka Polskiego*, https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=85907&ind=0&w_szukaj=prekariat (dostęp: 27.06.2019)
- Ziamba M., Świeszczak K., Marcinkowska M., 2014, *Wykluczenie finansowe osób 50+ w kontekście dostępnej oferty bankowej*, „Finanse. Czasopismo Komitetu Nauk o Finansach PAN” nr 1 (7).
- ZUS (Zakład Ubezpieczeń Społecznych), 2016, *Prognoza wpływów i wydatków funduszu emerytalnego do 2060 r.* <https://www.zus.pl/documents/10182/167761/Prognoza+FUS+do+2060+roku/40081ba6-175c-4b44-80f7-b4580542cff8>.

Risk of the retirement exclusion of the generation Y

Abstract. The main purpose of the article is to present a risk assessment of the retirement exclusion of people born in the eighties and nineties of the twentieth century. This generation is the first in history to be particularly vulnerable to this type of exclusion. The article consists of five parts and resembles a form of occupational risk assessment card drawn up for Occupational Health and Safety. The first part defines financial exclusion and describes research theme. In the second part of the article there has been made a literature review in the area of financial exclusion including retirement exclusion. The third part discusses the methodology of the research. The fourth part has been entirely devoted to the identification of the risk of retirement exclusion of generation Y and ways of its prevention and limitation. The last part of the article contains conclusions and recommendations for further research on identifying and preventing the risk of retirement exclusion. Four risks of retirement exclusion have been defined: 1) work in the gray zone, 2) the number of contributory years, 3) no income from other sources than social security, 4) demography. Obtained high-risk values indicate the need for a nationwide discussion on the future retirement of generation Y and undertaking indispensable actions to limit the risk.

Keywords: financial exclusion, generation Y, retirement system, retirement exclusion.

JEL Codes: G20, G29.